

NACIONALNO VASPITANJE KONSTRUKCIJA JUGOSLOVENSKE NACIJE U ČASOPISU JUGOSLOVENČE (1931–1941)¹

LADA STEVANOVIĆ

Članek predstavlja analizo otroškega časopisa Jugoslovenče, ki so ga tiskali in distribuirali v Kraljevini Jugoslaviji med letoma 1931 in 1941. Časopis je bil namenjen osnovnošolcem, priporočalo ga je Ministrstvo za prosveto. Upošteva, da je izhajal v novo nastali jugoslovanski državi – Kraljevini Srbou, Hrvatov in Slovencev – je naslov Jugoslovenče, tj. je »mladi pripadnik jugoslovanske nacije«, lahko v enaki meri nagovarjal učence, katerim je bil namenjen, kakor tudi mlado nacijo, ki je bila v procesu oblikovanja. Tako je bil časopis eden od posrednikov, ki so neposredno (kar je značilno za besedila, namenjena otrokom) ustvarjali, razglašali in prenašali zamisli jugoslovanstva. Ko se sprašujemo o jugoslovanstvu, mislimo na njegov pomen in na to, kar je vstopilo v jugoslovansko »tradicijo«, kakor se je izpisovala na podlagi besedil tega časopisa.

Ključne besede: Jugoslovenče, jugoslovanstvo, identiteta, tradicija, nacija.

This article presents part of a study analyzing the magazine Jugoslovenče, published in Yugoslavia from 1931 to 1941. The magazine's readership was primary school students and the Ministry of Education recommended it as material to be distributed in schools. Because this children's magazine was founded twelve years after The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians was established, the title Jugoslovenče (Young Yugoslav) refers equally to the children that read it as well as to this young nation going through its formation process. This magazine was one of the media that directly and clearly (as is characteristic of material aimed at children) created, presented, and propagated Yugoslav ideas. This article addresses what Yugoslav identity meant at that time, how it was conceptualized, and how Yugoslav tradition was written and constructed when the magazine was published.

Keywords: Jugoslovenče, Yugoslavism, identity, tradition, nation.

Ovaj rad predstavlja analizu časopisa *Jugoslovenče*, namenjenog đacima osnovnih škola u Kraljevini Jugoslaviji, koji je izlazio u periodu od 1931. do 1941. godine. Ovaj žurnal za decu štampao se u Beogradu, a izdavalo ga je Jugoslovensko učiteljsko udruženje. Uredništvo i administracija nalazili su se u ulici Kralja Milutina 66. Na unutrašnjoj strani naslovnice nalazila se preporuka sledeće sadržine:

Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije odlukom O. n. br. 65925 od 11 septembra 1931 godine preporučilo je Jugoslovenče sledećim rečima: 'Kako sama ideja kojoj je Jugoslovenče namenjeno stoji potpuno

¹ Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Srbija između tradicionalizma i modernizacije – etnološka i antropološka proučavanja kulturnih procesa* (br. 147020) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije kao i saradnje na projektima *Srbi u Sloveniji i Slovenci u Srbiji. Etnološka istraživanja identiteta i pogled na stanje u struci i Kulturni i naučni kontakti. Srbi i Slovenci od 19. do 21. veka.*

u skladu sa zadatkom osnovne škole, naročito u pogledu nacionalnog vaspitanja narodnog podmlatka, to rasturanje ovog dečijeg lista među svom decom osnovnih škola preporučujemo svima upraviteljima i nastavnicima osnovnih škola.'

U to vreme Jugoslavija je bila mlada država i ovaj edukativno-zabavni materijal je, kao što to već i samo ime govori, bio jedan od medija pomoću kojih se promovisala i konstruisala jugoslovenska nacija.² Ovaj rad predstavlja pokušaj analize diskursa jugoslovenstva i svega onoga što se u jugoslovenski identitet eksplicitno ili implicitno upisivalo, i to upravo na primeru spomenutog časopisa za decu. Iako postoji obilje literature i teorijskih radova posvećenih najrazličitijim aspektima etniciteta, jugoslovenski identitet kao složen i veoma zanimljiv (nad)nacionalni fenomen nije bio poslednjih godina često predmet istraživanja.³ Razlog za to moguće je pronaći u činjenici da je porast interesovanja za proučavanje nacionalnih identiteta zapravo pratio tzv. „eksploziju manjina“, tj. etničke pokrete i pojavu neonacionalizama poslednjih decenija XX veka, koji su rezultirali stvaranjem novih nacionalnih država u Evropi, ali i šire, pa su i teme radova češće bile nove „stare“ nacije.⁴

Sve ove teorije saglasne su u tome da su nacionalni identiteti i tradicija na kojoj se oni zasnivaju promenljive socijalne konstrukcije, koje se proizvode u određenom trenutku. Kao što Miroslava Malešević ističe

tradicija se i inače pravi u savremenosti i za potrebe današnjeg trenutka; ona nije fiksirana i statična, data jednom zauvek, nego se proizvodi, prenosi, redefiniše, izmišlja, usvaja i manje ili više, a nekad i radikalno menja. Kako će ta priča da se oblikuje, šta će iz prošlosti u nju da uđe, da

² Naziv časopisa se, u tom smislu, može interpretirati dvosmisleno, upućujući i na mlade čitaoce, ali i na mladu naciju.

³ Pod tim, naravno, ne mislim na radove potpuno zastarele iz današnje perspektive, poput onih geografa Jovana Cvijića, koji je živeo krajem XIX i početkom XX veka, ili Vladimira Dvornikovića i njegovog dela *Karakterologija Jugoslovena* iz 1939. godine. Oba ova naučnika, u duhu tadašnjeg vremena i potreba, pokušavala su da dokažu jedinstvo jugoslovenskih naroda prema fizičkim, psihološkim karakteristikama i „mentalitetu“. Što se tiče savremenih autora koji se bave jugoslovenstvom važno je spomenuti Endrju Vahtela i njegovu knjigu u kojoj preispituje stvaranje jugoslovenske nacije posredstvom književnosti (Vahtel 2001).

⁴ Naravno, etnicitet je kao kulturni fenomen bio predmet izučavanja etnologije i antropologije od prvih istraživačkih koraka, ali se, zahvaljujući epistemološkim promenama, značajno promenio i pristup ovoj temi, tj. sa deskripcije se prešlo na posmatranje identiteta kao proizvoda socijalne prakse u određenim društvenim, kulturnim i političkim okolnostima. Od obilja literature koja se nacionalnim identitetom bavi na taj način, spomenuću neke relevantne naslove prevedene na naš jezik, kao što su Eric Hobsbawm, *Nacije i nacionalizam* (Zagreb: Novi Liber, 1993); Filip Putinja i Žoslin Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu* (Beograd: XX vek, 1997); Ernest Gelner, *Nacije i nacionalizam* (Novi Sad: Matica srpska, 1997); Benedikt Anderson, *Nacija. Zamisljena zajednica* (Beograd: Plato, 1998); Ričard Dženkins, *Etnicitet u novom ključu* (Beograd: XX vek, 2001); Erik Hobsbom i Terens Rejndžer, *Izmišljanje tradicije* (Beograd: XX vek, 2002); Tomas Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam* (Beograd: XX vek, 2004).

se istakne u prvi plan, a šta da se umanju ili sasvim izostavi, šta će ostati u zajedničkom pamćenju a šta će biti zaboravljeno – jer tradicija je uvek reflektovani izbor i njen sadržaj je stalno promenljiv – određuju interesi, potrebe i trenutna konstelacija u društvu. (Malešević 2009: 337)⁵

Prema Kregu Kalhunu identitet je predmet političkih borbi upravo zbog toga što nije unapred dat (Calhoun 1994: 9–12, cit. prema Prelić 2008: 26), a kako je nacionalni identitet direktno povezan sa političkim kontekstom, on samim tim predstavlja i verno ogledalo političkih prilika i odnosa snaga i moći u određenom društvu. Upravo u tom smislu analiziraću kakvom je jugoslovenstvu časopis *Jugoslovenče* učio đake osnovnih škola u periodu od deset godina, koliko je izlazio za vreme Kraljevine Jugoslavije, ali ću, pre nego što pređem na analizu, dati nekoliko osnovnih istorijskih činjenica i kratak okvir tadašnjih kulturnih i političkih prilika.

Težnja za ujedinjenjem južnih Slovena otpočela je u XIX veku sa Ilirskim pokretom, a sistematski, politički program proizvodnje jugoslovenskog identiteta podudara se i sa nastankom prve jugoslovenske države – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je, na čelu sa dinastijom Karađorđevića, osnovana po završetku Prvog svetskog rata 1918. godine. Nastanak prve Jugoslavije koincidirao je sa padom austrougarskog višenacionalnog carstva, kome je pripadao deo teritorija nove južnoslovenske monarhije,⁶ i ova država je ozvaničena na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920. godine, zajedno sa drugim evropskim nacionalnim državama. To je, dakle, bila nacionalna država Jugoslovena – jedinstvenog troimenog naroda, tj. jednog naroda sačinjenog od tri „plemena“, za koje je predviđena ravnopravnost.

Međutim, od samog početka državu su potresale brojne nesuglasice i sporna pitanja, što je rezultiralo parlamentarnom krizom koja je kulminirala u skupštini 20. juna 1928. godine, kada je radikalski poslanik Puniša Račić ubio Stjepana Radića (i još dva člana Hrvatske seljačke stranke). Ovaj događaj bio je povod za ukidanje parlamenta i zabranu svih političkih stranaka (Dedijer 1972č: 433–434). Kralj Aleksandar je 6. januara 1929. objavio „Proklamaciju“ kojom je proglasio diktaturu, označivši time kraj parlamentarizma, i to zato što je smatrao da parlamentarizam „počinje da vodi do duhovnog rasula i narodnog razjedinjenja“. Ovom promenom kralj je očekivao od ministara da će „u duhu jedinstva narodnog negovati i razvijati slogu, jednakost i

⁵ Iz obilja literature i teorijskih radova o nacijama i nacionalizmu koje sam spomenula u prethodnoj fusnoti, odlučila sam da citiram Miroslavu Malešević upravo zbog toga što su me njeni radovi i način na koji u njima analizira konstrukciju srpskog identiteta u savremenoj kulturi podstakli na ideju razmatranja konstrukcije jugoslovenskog identiteta. Videti još Malešević 2005 i Malešević 2008. Istovremeno, želim da se zahvalim Miroslavi Malešević na direktnom podsticaju i na tome što mi je otkrila časopis *Jugoslovenče*, koji se ne spominje u literaturi relevantnoj za period kraljevine Jugoslavije.

⁶ Za Srbe je stvaranje zajedničke države bilo značajno kao način okupljanja srpskog naroda koji je živio rasut u više država. Pored toga, za sve slovenske narode koji su se tog trenutka ujedinili, život u zajedničkoj slovenskoj državi predstavljao je veću šansu da opstanu, a stvaranje nacionalne države bilo je u skladu sa tadašnjom evropskom političkom klimom (Trgovčević 2001: 257).

ravnomernost svih Srba, Hrvata i Slovenaca“, kao i to da će se strogo držati interesa države i na taj način povratiti poverenje naroda u državnu pravdu, zakone i apsolutnu jednakost (Dimić 2003: 247–248).⁷

Prosvetne i kulturne aktivnosti usmeravane su u istom pravcu, pa je tako ministar prosvete Božidar Maksimović u Ministarskom savetu 12. 3. 1929. objavio program u kome je najpre naglasio da je u prethodnom periodu bilo previše pojedinačnih težnji Srba, Hrvata i Slovenaca „umesto da dejstvo prosvetne akcije upravo bude suprotno“ (Dimić 2003: 247–248)⁸. I ovo Ministarstvo postavilo je, dakle, sebi cilj da intenzivno radi na razvijanju jugoslovenske ideologije. Saglasno tome, istaknuto je da osnovna škola nije samo zadužena za širenje pismenosti, već „i još više, da nacionalno vaspitava“ (Dimić 2003: 248). To je bio razlog da se pojača nadzor u svim školskim ustanovama, a ova mera uticala je, između ostalog, i na izbor publikacija koje su se mogle naći u školama, pa je zabranjeno svako štivo koje se kosilo sa idejama jugoslovenstva, a preporučivane su isključivo one knjige i časopisi koji su pozitivno uticali na jugoslovenski nacionalno-kulturni preporod (Dimić 2003: 253–254).⁹ I u narednoj godini nastavilo se sa takvom prosvetnom politikom i podržavale su se isključivo one školske i vanškolske aktivnosti kojima se podsticalo i negovalo jugoslovensko zajedništvo.

Uklapajući se u definisanu kulturno-prosvetnu orijentaciju, osnovan je i časopis *Jugoslovenče* (sa podnaslovom *Književni list našeg mladog naraštaja*), koji je izlazio deset puta godišnje, s tim da su brojevi počinjali sa novom školskom, a ne kalendarskom godinom. Časopis predstavlja pogodan materijal za analizu načina na koji su đaci bili nacionalno vaspitavani, kao i za preispitivanje spomenute ideje ravnopravnosti i svega onoga što se pod *jugoslovenskim zajedništvom* u tom trenutku podrazumevalo.

JEZIK

Podimo najpre od pisma i jezika časopisa, i to zbog toga što jezik poseduje ogroman simbolički potencijal i moć u izgradnji nacionalnog identiteta.¹⁰ S tim u vezi, upravo iz političke ideje, sa ilirskim pokretom u XIX veku javila se i razvila težnja za zajedničkim, panslovenskim jezikom, posebno među mladim intelektualcima koji su tražili način da se suprotstave agresivnoj mađarskoj politici. Početak ostvarenja ovog koncepta re-

⁷ Uporedi „Реч Његовог Величанства Краља новоименованим члановима Кр. владе 6. јануара 1929“, *Алманах Краљевине Југославије IV јубиларни свезак 1929-1931*, Београд 1932, 132.

⁸ Uporedi *AJ, Збирка В. Ј. Марамбоа, ф-16*, „Извештај о предстојећим пословима у Министарству просвете“, *AJ, 138, ф-1*, „Записник са VI седнице Министарског савета Краљевине СХС од 12. 3. 1929. године“.

⁹ Uporedi: *Просветни гласник* за јануар, фебруар и април 1929.

¹⁰ Pitanju veze jezika i nacionalnog identiteta Dubravko Škiljan posvetio je knjigu *Govor nacije*, i to baveći se tautološkom ali veoma kompleksnom činjenicu da svaki narod nesumnjivo govori svojim jezikom, što vezu između jezika i nacije ne čini nimalo jednostavnom.

zultirao je Bečkim dogovorom 1850. godine između Vuka Karadžića i Ljudevita Gaja, čiji su potpisnici bili još i Fran Miklošič, Dimitrije Demeter, Ivan Kukuljević, Ivan Mažuranić, Vinko Pacel, Stjepan Pejaković i Đura Daničić. Ovime je udaren temelj zajedničkom jeziku na novoštokavskoj ijekavskoj osnovi, predviđajući ujednačavanje i standardizaciju na celokupnom južnoslovenskom prostoru.¹¹ Vrlo brzo postalo je jasno da ovaj jezik nije imao šansu za realizaciju među Slovencima. Osim toga, iako na osnovu lingvističkih parametara nije bilo sumnje da je reč o jednom jeziku,¹² do dogovorene potpune unifikacije jezika zapravo nikada nije došlo jer u Beogradu i Novom Sadu nikada nije prihvaćena Vukova ijekavica, već se očuvala ekavica. Zanimljiv je detalj da je struja koja se u Hrvatskoj protivila potpisivanju Bečkog dogovora bila i protiv prihvatanja Vukove ijekavice, zalažući se za ekavicu, budući da ni svi dijalekti u Hrvatskoj nisu ijekavski, isto kao što ni svi dijalekti kojima su Srbi govorili i govore nisu ekavski.¹³ Tako je još na prelasku iz XIX u XX vek srpskohrvatski tj. hrvatskosrpski jezički

¹¹ Što se društveno-istorijskog konteksta tiče, ne treba zaboraviti da je, osim ideje o ujedinjenju svih južnih Slovena, politička funkcija ovog zajedničkog jezika, makar što se tiče onih prostora koji su se nalazili pod vlašću Austro-Ugarske imperije, bila suprotstavlanje njihovoj dominantnoj politici (1841. osnovana je i politička, Ilirska stranka).

¹² Prema Ranku Bugarskom, jezički idenitet se ostvaruje na tri nivoa: strukturalnom (koji razmatra strukturu jezika), genetskom (koji razmatra jezičko poreklo) i sociolingvističkom (koji zavisi od toga kako ga identifikuju njegovi govornici). U mnogim jezicima ova tri aspekta se poklapaju dajući isti rezultat, tj. spomenuti lingvistički entiteti prema svakom od ova tri kriterijuma svaćeni su kao jedan isti jezik (tzv. prost idenitet). Sa druge strane, postoje jezici kod kojih se neki od ovih kriterijuma sukobljavaju (holandski/flamanski, portugalski/galicijski, rumunski/moldavski, hindu/urdu, kineski), i tada govorimo o jezicima tzv. složenih identiteta, kod kojih nije jasno da li ih je potrebno uzimati kao jedan jezik ili više njih (moguće su različite kombinacije spomenutih kriterijuma). Tako kineski npr. ima ogroman broj narečija koja su nekada jako udaljena – fonetski, morfološki i sintaksički – pa je govornicima različitih, udaljenih narečija kineskog jezika jako teško da se sporazumeju, a razumevanje se ostvaruje zahvaljujući pismu koje je ideografsko (svaki znak ima prošireno značenje, pa tako npr. krug označava Sunce, ali i toplotu, svetlost). Jezik složenog identiteta jeste i engleski, o čemu svedoči i činjenica da se, katkada, pored pojma *English*, sreće i termin *Englishes*, naročito korišćen od strane stručnjaka za engleski kao nematernji jezik. Kada se razmatraju spomenuti aspekti određenog jezika, prilično je jednostavno analizirati strukturalnu i genetsku komponentu. Najkompleksniji je upravo sociolingvistički aspekt, koji se ne bavi unutrašnjom strukturom jezika i njegovog porekla, već polazi pre svega od uverenja i stavova koje o jeziku imaju njegovi govornici, a to pak zavisi od niza međusobno zavisnih činilaca kao što su kulturno-istorijski kontekst, etnicitet i odnos prema njemu, državne granice i politika kojom se određeni jezik promovira. U tom smislu, može se govoriti o političko-simboličkom nivou, koji nije lingvistički kriterijum, ali predstavlja podjednako važan faktor u definisanju granica jednog jezika. Nema sumnje da je jezik složenog identiteta svakako i srpskohrvatski, tj. hrvatskosrpski, koji je iz lingvističke perspektive jedan jezik, ali se na političko-simboličkom nivou on kroz istoriju različito tretirao – kao jedan ili kao više različitih jezičkih entiteta (Bugarski 2003: 10-13).

¹³ Stoga je potpuno pogrešno i izjednačavanje srpskog sa ekavicom i hrvatskog sa ijekavicom, do koga je došlo devedesetih godina XX veka, sa raspadom SFRJ i srpskohrvatskog jezika. Jedan od zanimljivih i, naravno, neuspelih pokušaja vođa bosanskih Srba u to vreme bio je taj da se u Republici Srpskoj nametne ekavski izgovor, koji na toj teritoriji nikada nije bio zastupljen. Ovaj potpuno besmislen i paradoksalan potez, koji sa jezičkom stvarnošću nema nikakve veze, prestao je da važi tek 1998. godine, nakon promene političke vlasti. Ta ideja, nastala u okrilju velikosrpskih težnji, unela je

standard funkcionisao u dve različite varijante, a takvo stanje će se održati i u kasnijim periodima. Dubravko Škiljan ističe da ovu varijantnu dvojnost treba posmatrati kao rezultat simboličkog povezivanja jezika sa nacionalnim identitetom, koji je, kada je reč o Ilircima, postojao u okviru šireg, nadetničkog, panslovenskog osećanja.¹⁴ Sličan nadetnički princip će se, uostalom, poštovati i u koncipiranju jugoslovenskog identiteta „jednog, troimenog naroda“. Uprkos ideji da se formira zajednička jugoslovenska nacija sa srpsko-hrvatsko-slovenačkim jezikom i ujednačenim standardom,¹⁵ u praksi to nikada nije bilo realizovano. Na koji način je jezik bio povezan sa jugoslovenskim identitetom i kako se u stvarnosti reflektovala spomenuta bipolarnost u periodu između dva rata, između 1931. i 1941. godine, pokušaću da iščitam na primeru časopisa *Jugoslovenče*, koji je i publikovan sa ciljem razvijanja i jačanja osećaja jugoslovenstva na jednostavan i neposredan, deci pristupačan način.

Već na prvi pogled pada u oči da su u časopisu zastupljena oba pisma, i to tako što je deo tekstova u svakom broju bio ćirilčan, a deo latinčan. Na naslovnoj strani to se sprovodilo najdoslednije – tako što su se ćirilica i latinica smenjivale iz broja u broj, dok se u samim tekstovima ovo pravilo primenjivalo mnogo manje dosledno – često, ali ne i po pravilu, od teksta do teksta, ili od strane do strane, ili dva teksta ćirilicom, jedan latinicom. Lako je uočljiva dominacija ekavice i ćirilice, pa čak i tako što su ponekad ćirilicom štampani tekstovi sa leksikom koja je bila osobena za zapadni deo države,

ogromnu zabunu među govornike – kako u običnom narodu, tako i kod političkih protagonista. Šta se zapravo dogodilo? Prema Ustavu iz 1992. (član 7) „u službenoj upotrebi je srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora i ćirilčno pismo, a latinčno pismo na način određen zakonom. Na područjima gde žive druge jezičke grupe u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma, na način određen zakonom“. Uprkos tome što je jekavica bila u zvaničnoj upotrebi, pod političkim pritiskom mediji su još 1993. prešli na ekavicu. Iako je zakonom iz 1996. propisana jednaka zastupljenost jekavice i ekavice, mediji su pod ozbiljnim pritiskom kažnjavanja morali da prihvate ćirilicu i ekavicu. Tek u februaru 1998. Ustavni sud Republike Srpske ovo nametanje ćirilice i ekavice proglasio je neustavnim. Ovaj pokušaj unifikacije i razgraničavanja srpskog jezika od hrvatskog očigledno je imao za cilj otuđivanje bosanskih Srba od lokalnih Muslimana i Hrvata, kao i približavanje nacionalnoj matrici i ostvarivanje velikosrpskih ideja.

¹⁴ Činjenica je da je sudbina Bosne i Hercegovine, najpre pod Otomanskim Carstvom, a kasnije i pod austrogarskom aneksijom, bila politički i teritorijalno odvojena (i otomanska i austrougarska vlast su proskribovale posebnu, odvojenu jezičku politiku), međutim, pomenuti standardizacijski tokovi za Hrvatsku i Srbiju bili su slični iako specifični, pa se slobodno može govoriti i o trećoj varijanti jezika (Škiljan 2002: 273). Upravo ovi policentrični jezički standardi poseduju različite potencijale, koji su različito korišćeni tokom XX veka, u zavisnosti od preovlađujućih društvenih i političkih elita i nosilaca dominante ideologije, koji su najsnažnije uticali na formiranje kolektivnog poimanja jezičkog fenomena. Ovakav jezik sa bipolarnim standardom otvarao je mogućnost da se jezička zajednica identifikuje sa etničkom ili da se koncipira šire od nje (Škiljan 2002: 276). Stoga nije neočekivano što su političke elite država nakon krvavog raspada SFRJ insistirale da se zajednički jezik podeli na više pojedinačnih, nacionalnih jezika.

¹⁵ Predlog za prevazilaženje bipolarnosti je 1914. dao Jovan Skerlić. Njegov idealistički pokušaj sastojao se u ideji da se Srbi odreknu ćirilice, a Hrvati ijekavice i da ekavica i latinica postanu zajednički standard. Rat koji je ubrzo usledio prekinuo je razmišljanje o ovoj ideji (Prpa-Jovanović 1988: 262, uporedi i Krnić, Ivan, „Jedna književnost“, u: *Hrvatska njiva* II, 2, 7. I 1918, 25).

što obrnuto nikada nije bio slučaj. Jezik časopisa je srpskohrvatski, tj. hrvatskosrpski, a slovenački autori najčešće se prevode, dok se vrlo retko može naći i neki kraći tekst u originalu. U prve tri godine izlaženja to se dogodilo samo jedanput, kada je objavljena *Pripovetka o zimi*, Branka Rupnika (god. 1, br. 5, str. 5). Tek u četvrtoj godini se, osim prevoda sa slovenačkog, pojavljuje na tom jeziku pesma „Veverica“ Otona Župančiča, ispod koje se nalazi mali rečnik i napomena o autoru *Cicibana*. Pored toga, u toku te iste školske godine (1934/35), u broju 4, na slovenačkom je štampana pesma „Pojdimo spat“ koju je napisao Karel Širok, a u dnu strane su u vidu fusnota date samo tri prevedene reči (*ročka* - ruka, *žvrgole* - cvrkuću i *presunejo* - potresaju). Ova uspavanka religioznog sadržaja štampana je, naravno, latinicom, ali su navodi o okolnim ilustracijama (Blagovesti i Bogorodica sa Hristom) dati ćirilicom, u čemu se prepoznaje, na način uobičajen za ovaj časopis, izraženi eklekticism.

Ovakva jezička praksa u časopisu i preovladavanje ćirilice i ekavice ukazuje na dominaciju jezičke varijante kojom su se služili Srbi i to oni koji su živeli u najznačajnim političkim i kulturnim središtima – Beogradu i Novom Sadu. Jezička bipolarnost omogućila je narušavanje planiranog principa ravnopavnosti prema kome su Srbi, Hrvati i Slovenci predstavljali jedinstven troimeni narod, u kome su svi narodi, tj. „plemena“, ravnopravni (s tim da se ostali narodi koji su živeli u Kraljevini i ne spominju¹⁶). Ne samo da konstrukcija nacionalnog identiteta putem jezika nije uključivala ravnopravno Slovence, koji su govorili svojim jezikom (a koji je u časopisu veoma retko bio zastupljen), već je uočljivo i favorizovanje srpskog jezičkog idioma. Pitanje koje se nameće jeste da li bi veća ravnoteža u okviru postojećeg bipolarnog jezika, ili čak rad na ukidanju bipolarnosti i stvaranje unificiranog naziva (npr. *jugoslovenski*) dali zajedničkom jeziku veću simboličku moć i efekat u izgradnji jugoslovenstva i na širem planu?¹⁷

JUGOSLOVENSKA (A)SIMETRIJA

Na naslovnoj strani prvog broja časopisa *Jugoslovenče* nalazi se dečak koji nosi školsku torbu, a za njim ide devojčica koju on drži za ruku. Oboje sa brda, izdaleka posmatraju selo, a nad njima se, sa neba, nadvija jugoslovenski grb, koji je, isto kao i ime nacije,

¹⁶ Očigledno je već iz naziva same Kraljevine da su Srbi, a za njima Hrvati i Slovenci imali povlašćeniji položaj u državi od onih naroda koji se u nazivu i ne spominju. Ujedinjenje Srbije i Crne Gore bilo je tema uoči Prvog svetskog rata, ali zbog dinastičkog rivalstva (između crnogorske dinastije Petrovića i srpske dinastije Karađorđevića) tada još nije došlo do dogovora. Spor je kasnije rešen zajedno sa dinastičkim pitanjem, tj. prevagom Karađorđevića i Srbije (Dedijer 1972č: 398). Što se Makedonije tiče, ona je bila u još nezavidnijem položaju od Crne Gore pošto nije imala samostalnost, već je njena teritorija bila razdeljena između Srbije, Bugarske i Grčke. (Dedijer 1972b: 350).

¹⁷ Nisam uspela da dodem do podatka koliko se časopis čitao u Sloveniji s obzirom na činjenicu da nije bio na slovenačkom jeziku, ali je i danas dostupan u gradskoj biblioteci u Ljubljani (Mestna knjižnica) i u Novom Mestu (Knjižnica Mirana Jarca).

Naslovna strana prvog broja časopisa *Jugoslovenče*, septembar 1931.

bio eklektičan. Naime, na glavama srpskog orla bila je kruna. Tome su dodati srpski grb – beli krst na crvenom štitu sa ocilima, hrvatska šahovnica i, u donjem delu, grb sa slovenačkom zvezdom ispod koje se nalazio polumesec. Čitav grb zaodenuet je u purpurni plašt, što je, zajedno sa krunom, upućivalo na monarhiju.¹⁸ I u prikazu grba prepoznaje se potpuno isti model kao i u jeziku – zamišljeno jedinstvo natkrilili su srpski orlovi i dominacija je ponovo očigledna. Hrvatski grb nalazi se odmah pored srpskog i tu se prepoznaje težnja za simetrijom, dok je slovenački grb ispod njih, a ostali krajevi zemlje nisu ni predstavljeni. Pa ipak, u časopisu se često veoma eksplicitno promovise i insistira na ravnopravnosti između Srba i Hrvata, dok su Slovenci uključeni u jugoslovenstvo ređe. Ilustrativan je, u tom smislu, raspored časova koji je izašao u prvom

¹⁸ Vidi: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/ glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/grb.html.

broju, na prvoj strani. Naime, u dva pravougaonika sa leve i sa desne strane nalaze se kratki stihovi o neraskidivoj vezi Srba i Hrvata: „Što je zlatna kruna grbu neka bude Hrvat Srbu“ i „Što je dragi kamen zlatu neka bude Srb Hrvatu“, dok se zajedno sa njima Slovenci spominju tek u u dnu stranice, kao i na grbu: „Slovenec, Srb, Hrvat za uvek brat in brat“. Ono što će kasnije vrlo retko biti zastupljeno u časopisu jeste slovenački jezik koji se u ovoj rečenici prepoznaje u vezniku „in“.

Raspored časova

DANI	PRE PODNE				POSLE PODNE			
	8-9	9-10	10-11	11-12	13-14	14-15	15-16	16-17
Ponedjeljak								
Utorak								
Sreda								
Četvrtak								
Petak								
Subota								
Nedjelja								

Slovenec, Srb, Hrvat
za uvek
brat in brat

Raspored časova. *Jugoslovenče*, septembar 1931, str. 1.

Kao što se vidi iz navedenog primera, gde je u stihovima dva puta ponovljen moto o bratstvu Hrvata i Srba, očigledno je da se povremeno javlja težnja za uspostavljanjem srpsko-hrvatske simetrije. Ova simetrija je ostvarena i u pesmi Gvida Tartalje *Male bliznakinje* (god. 1, br. 1, str. 7) o dve sestre Nati i Kati koje je nemoguće razlikovati. Njihova imena ukazuju na to da je jedna Srпкиnja, druga Hrvatica. „Obadve ste tako plave/ I imate jednak stas/ Iste oči, lica, glave –/ Kad plačete isti glas. To je sličnost vrlo retka!/ Baš je teška zagonetka/ Upoznati vas! Bar da znate reći samo/ „Ja sam Kata“.....“Ja sam Nata“/ Ili kad bi mama, tata,/ Stavili vam oko vrata/ Ceduljicu – pa da znamo.“

Ovako eksplicitnih i nedvosmislenih poruka koje su ukazivale na jugoslovensko jedinstvo bilo je mnogo, naročito u prvoj godini izlaženja časopisa. Osim samog naziva *Jugoslovenče*, tu su brojne pesme sa notama i bez njih, koje govore o jugoslovenstvu i zajedničkoj domovini. Ove kompozicije, koje su se obično nalazile na pretposlednjoj ili poslednjoj stranici, bile su u skladu sa odlukom Ministarstva nakon uvođenja diktature (6. 1. 1929) da se muzički program namenjen školskim horovima

mora uklapati u postojeći spisak Ministarstva prosvete, koje je negovalo „nacionalnu muziku“, dok je za svaku pesmu koja nije bila na spisku morala da se traži posebna dozvola (Dimić 1996: 262).¹⁹ Vrlo često se u ovim pesmama geografski definiše zemlja u kojoj živi jugoslovenski narod: „Od večno snenih alpinskih gora/ Preko Balkana do Crnog mora/ Misli nam iste sad venac viju/ Srca nam složno zajedno biju.....I do slovenskog plavog Jadrana/ Pa sve do toplih solunskih strana/ Svud narod jedan i zemlja jedna/ Naša reč zvonka i pesma medna./ Hej napred, braćo junačka smela/ Dignute glave, ponosna čela,/ Neka se pesma slobode vije, U slavu moćne Jugoslavije“ (god. 1, br. 4, *Pesma mladih Jugoslovena*). „Od Triglava do Vardara/ svud se naša pesma ori/ Jedno srce ljubav stara/ kao jedan plamen gori.....Prošlosti nam nauk budi/ 'Teško ptici bez svog jata'/ Sloga biće temelj grudi/ Srb, Slovenca i Hrvata/ Da bi slavan rad naš bio, Jugoslavijo“ (god. 1, br. 9, *Jugoslavija*). Pored toga, pesme pevaju i o teškoj prošlosti i zajedničkim naporima da se ona prebrodi: „Kroz vekove stvarala te/ Naše krvi bujna vrela/ Kraj svih teških muka za te/ Izadismo vedra čela./ Naš veliki dome mio, Jugoslavijo.“ Iz ovih stihova može se zaključiti da je borba za Jugoslaviju trajala vekovima. Uspostavljanje zajedničke prošlosti i pozivanje na nju može se, dakle, u ovoj dečijoj pesmi, interpretirati kao mehanizam pomoću koga se stvaralo kolektivno pamćenje,²⁰ a ovako konstruisana prošlost trebalo je da obezbedi Jugoslaviji i jugoslovenstvu kredibilitet, trajnost i postojanost. Zanimljivi ukomponovani stihovi, koji su takođe objavljeni prve godine (br. 8), pod nazivom *Pozdrav rodu od Jugoslovenčeta* razlikuju se od gore navedenih po tome što se iz naslova vidi ko ih peva: „Svud se bratski zbori i o jednom/ duša sneva, gde se jedan poklič ori/ Gde se jedna pesma peva./ Svuda klikni pesmo moja/ ko zrak Sunca sve ozari/ Sve probudi sve podigni/ Polet duha jak ostvari./ S obe strane reke Save/ I Zagorje gde zahvata/ Obe strane reke Drave/ Pozdravi mi brat Hrvata. / Gde se Triglav gordi vije/ Pozdravi mi brat Slovenca/ Ponos moje otadžbine/ Divnu kitu njenog venca./ Tamo gde je Herceg-Bosna/ Pozdravi mi vrlog borca/ Vazda slavna i ponosna/ Brat, Bosanca, Hercegovca. /Sa Lovćena Durmitora/ Pozdrav brata Crnogorca/ Sa primorskih kršnih gora/ Dalmatinca, moreplovca.“ Zanimljivo je da se spominju braća Hrvati, Slovenci, Bosanci, Hercegovci i Crnogorci. Jedini koji u pesmi nedostaje jeste Srbin, ali budući da je pesma napisana u prvom licu, jasno je da je Srbin zapravo taj koji pozdravlja svu braću redom i da je on Jugoslovenče iz naslova.

¹⁹ Uporedi *Просветни гласник*, бр. 3, март 1930, 294, С. н. бр. 3.924 оа 13. 2. 1930.

²⁰ Još je Moris Halbvaks opovrgao stavove Frojda i Bergsona da je pamćenje individualni fenomen, došavši do zaključka da se kolektivno pamćenje homogenizuje kroz ideološke mehanizme (Jambrešić Kirin 2008: 26). Vidi zbornik Brkljačić i Prlenda 2006. U našem jeziku postoji jasno razgraničenje između termina *pamćenje* i *sećanje*, pa je stoga lakše nego u engleskom jeziku, na primer, napraviti granicu između *sećanja* kao individualnog i *pamćenja* kao kolektivnog, društveno konstruisanog proces. Čak i sami glagoli iz kojih su izvedne ove imenice imaju različita značenja – sećanje je usmereno isključivo na prošlost, a pamćenje označava proces u oba vremenska smera. Vidi više u Стевановић 2009a: 102)

Osim u pesmama, jugoslovenstvo se krije čak i u zagonetkama: „Slova reči: gusle, čovek, noj, ispremeći; jedno zbriši, od ostalih skroj jedno ime, koje nosi svaki od vas, i još svaki ovog lista broj“. Manje eksplicitna, ali veoma važna i nesumnjivo kompleksna, posebno kada se uzme u obzir značaj zajedničke istorije za izgradnju nacionalnog identiteta, jeste rubrika *Jugoslovenski velikani* (pokrenuta u novembru 1934. godine – u tom broju ona se zove *Naši velikani*). U prvoj godini izlaženja prikazani su isključivo životi vladara i to sledećim redosledom, počevši od novembra meseca (br. 3): 1. Karađorđe Petrović, 2. Kralj Tomislav, 3. Knez Ljudevit, 4. Tvrtko, 5-6. Car Dušan, 7. Kralj Petar Veliki i 8. Aleksandar I. U ovim tekstovima se biografije ličnosti značajnih za istoriju Srbije, Hrvatske i Bosne koriste za izgradnju kolektivnog pamćenja, i ova rubrika, bez obzira na to što predstavlja osvrt na prošlost, zapravo verno odražava trenutne snage i interese političkih elita koje tu istoriju kreiraju. U tom smislu zanačajno je analizirati ko su bili „jugoslovenski velikani“, na koji su način predstavljeni i kakve su im bile zasluge u jugoslovenskoj istoriji.

Hronološki, rubrika počinje tekstem o Karađorđu Petroviću, u kome je opisan Prvi srpski ustanak i nasilna smrt Karađorđa. Ovo je, bez ikakve sumnje, tekst o srpskoj istoriji u kome se Srbi i Srbija spominju dvadeset puta. Ostali jugoslovenski narodi obuhvaćeni su tek poslednjim pasusom i to indirektno, izrazom „naš narod“. Tekst se završava rečenicom: „Vožd prvog srpskog ustanka iz koga je ponikla današanja velika Jugoslavija, besmrtni Karađorđe Petrović, izgubio je život boreći se za slobodu svog naroda.“ Tako se srpska prošlost prikazuje kao kolevka jugoslovenske države. Rubrika se nastavlja biografijom hrvatskog kralja Tomislava koji je živio i vladao u X veku. Budući da je ovo tekst o hrvatskoj prošlosti, Hrvati i Hrvatska se spominju eksplicitno ali manje učestalo nego Srbi u prethodnom tekstu (osam puta). Osim toga, u članku se pojavljuju Srbi (dva puta), i prvi put se piše o jedinstvu Srba i Hrvata, i to u njihovoj zajedničkoj pobedi nad Bugarima. U sledećem broju nalazi se biografija kneza Ljudevita (819–823), za koga se kaže da je bio hrvatski knez i tvorac prve jugoslovenske države: „Pod knezom Ljudevitom su se zajednički borili Srbi, Hrvati i Slovenci za svoju slobodu. Još onda su oni znali da su jedan narod i da treba da imaju svoju državu. Da nije bilo nesloge možda bi i onda odolevali navali tuđina.“ Za ovim sledi biografija bosanskog kralja Tvrtka I (1353–1391), koji je u to doba imao najmoćniju državu na Balkanu, uspešno se suprotstavljao Mađarima i „bio je prvi kralj koji je vladao i Srbima i Hrvatima...“. Pored ovoga, u tekstu se kaže da se knez Lazar nije ljutio kada se Tvrtko proglasio za srpskog kralja i da mu je Tvrtko kasnije pritekao u pomoć za vreme bitke na Kosovu. U tekstu o caru Dušanu jedino što navodi na pomisao da je reč o zajedničkoj, a ne samo o srpskoj prošlosti, jeste to što se u poslednjoj rečenici kaže da ga je „naš narod nazvao Silni“. Za kralja Petra Karađorđevića kaže se, između ostalog, da je pod njim Srbija počela da napreduje, izazivajući „zavist i mržnju Austrougarske“ u kojoj su živeli u ropstvu Slovenci, Hrvati i deo Srba, koji su već tad težili da se ujedine sa ostalim Srbima. „U kralju Petru oni su gledali svog kralja. Još tada oni su njega nazvali

Jugoslovenskim kraljem.“ Uočljivo je da se narativi o hrvatskim i bosanskim vladarima povezuju sa jugoslovenstvom direktnim i eksplicitnim spominjanjem jugoslovenskih naroda, njihovim povezivanjem i saradnjom, dok se u slučaju srpskih vladara najčešće tek na kraju teksta referira na jugoslovenstvo i druge jugoslovenske narode, nekada čak i posredno, korišćenjem izraza „naš narod“. Istorija Srbije se tako izjednačava sa istorijom Jugoslavije,²¹ jugoslovenski narodi nazivaju srpskog kralja Petra svojim kraljem, dok je istorija Hrvatske opisana kao značajna za ujedinjenje jugoslovenskih naroda, a istorija Slovenije je izostavljena.

U narednoj godini se sa istorijsko-političke prešlo pre svega na zajedničku kulturnu prošlost, pa su u istoj rubrici prikazani životi: 1. Ćirila i Metodija, 2. Vuka Karadžića, 3. Primoža Trubara, 4. Ljudevita Gaja, 5. Svetog Save, 6. Josipa Jurija Štrosmajera, 7. Marka Kraljevića, 8. Kralja Petra, 9. Nikole Šubića Zrinskog, i 10. Kneza Lazara. Za ovu godinu, i to posebno u njenoj prvoj polovini, osobeno je to da se akcenat stavlja uglavnom na izgradnju kulturnog jedinstva Jugoslavena. Tako su Ćirilo i Metodije, Vuk Karadžić, Primož Trubar, Ljudevit Gaj i Josip Štrosmajer odabrani za ovu rubriku zbog zasluga i napora koje su ulagali u prosvetisanje, širenje pismenosti, zalaganje za upotrebu narodnog jezika ili, direktno, zbog težnji za panslovenskim, odnosno jugoslovenskim jedinstvom. U tekstu o solunskoj braći Ćirilu i Metodiju jugoslovenski identitet se ponovo projektuje u daleku prošlost, kada svakako nije moglo biti govora o Jugoslovenima, budući da je i konstrukt nacije devetnaestovekovni „proizvod“, za koji je veoma značajno pozivanje na prošlost, i to sa ciljem da se obezbedi kredibilitet određene ideje, pa, u tom smislu, ni ova praksa nije neobična. Iz tog razloga se u tekstu o solunskoj braći napominje da su „Jugosloveni ... bili zadugo jedne hrišćanske vere; nije bilo nikakve razlike u veri Srba, Hrvata i Slovenaca.“ Do razlaza je došlo zbog podele crkve 1054, a ova nesloga je, po mišljenju autora, „najteže pogodila jugoslovenski narod“, ali je, kako se naglašava, još tada nastala izreka (naglašena u tekstu drugačijim fontom): „**Brat je mio koje vere bio**“. Ista ova rečenica vezuje se u časopisu i za Štrosmajera, katoličkog biskupa i velikog borca za jugoslovenstvo (osnivača Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu).²²

Da li je gorespomenuti nedvosmisleni moto teksta koji izjednačava ljude različitih religija značio i istinsku ravnopravnost i jednaku zastupljenost religija i religijskih praznika u Kraljevini Jugoslaviji, tj. koliko i na koji način je religija bila zastupljena u časopisu *Jugoslovenče*, takođe je jedna od važnih tema za analizu. Deo odgovora na ovo pitanje nalazi se u tekstu o Svetom Savi, koji je, kao i ostalih godina, objavljen u janu-

²¹ Zanimljiv je i podudaran sa ovim i podatak da je, nakon uvođenja diktature i pokušaja da se poboljšaju udžbenici i jugoslovenski duh u njima, izašao iz štampe udžbenik *Istorija Jugoslavena (Srba, Hrvata i Slovenaca)* Stanoja Stanojevića. Sadržaj ove knjige se, međutim, nimalo nije razlikovao od prethodno štampane *Istorije srpskog naroda*, u kojoj je samo po jedno poglavlje posvećeno Hrvatima i Slovencima. (ЗУНАХАУСЕН 2009: 271)

²² Ovde se spominje da je Akademija trebalo da okupi jugoslovenske naučnike, a pod Jugoslovenima Štrosmajer podrazumeva i Bugare, što nije bilo neobično za XIX vek, i Ilirce.

aru, kada se obeležavala njegova slava – dakle, reč je o pravoslavnom prazniku koji je proglašen praznikom svih jugoslovenskih đaka (ni sa jednim katoličkim ili muslimanskim praznikom to nije bio slučaj). I tu se jugoslovenstvo spominje jedan jedini put, u poslednjoj rečenici, jer je proglašenje ovog praznika jugoslovenskim zapravo jedina uspostavljena identitetska veza. Rubrika se nastavlja člankom o srpskom junaku Marku Kraljeviću, koji je, kako navodi autor, bio toliko veliki junak da su o njemu pevali svi Jugosloveni (Srbi, Hrvati, Slovenci i Bugari). U tekstu se prepoznaje identičan narativni model kao u onom o kralju Petru I Karađorđeviću. Obojici velikana su se zbog herojstva (kraljević Marko) i moći (kralj Petar) svi jugoslovenski narodi divili toliko da su ih svojatali. Budući da se u tekstu o kraljeviću Marku radi o eksplicitnom preplitanju istorijskog i mitskog narativa, koji je praćen primerima iz narodne poezije, i ovaj članak predstavlja još jedan pokušaj uspostavljanja zajedničkog kulturnog nasleđa, a u tekstu se, kao još ponegde u časopisu (i to je više izuzetak nego pravilo), pod Jugoslovenima podrazumevaju i Bugari.²³

Ostatak tekstova napisan je u drugom „ključu“. Slede članci o hrvatskom kralju Petru iz XI veka, za koga se naglašava da je bio poslednjih hrvatski kralj pod kojim je ovaj narod živio slobodno sve do oslobođenja nakon Prvog svetskog rata u Kraljevini Jugoslaviji. Tekst o Knezu Lazaru posvećen je boju na Kosovu i ističe da su se Srbi junački borili i da su, uprkos porazu, naneli ogromnu štetu brojno nadmoćnoj turskoj vojsci. Ova se bitka ističe kao primer „kako treba braniti svoj narod i ona je po tome ponos jugoslovenskog naroda“. Ovaj citat otvara još dva značajna pitanja za izgradnju jugoslovenskog identiteta, kojima ću se posvetiti u nastavku ovog rada, a to su: 1. uvođenje još jednog pravoslavnog praznika koji je dobio jugoslovenski značaj (Kulturni Vidovdan) i 2. način konstituisanja ratničkog tj. junačkog jugoslovenskog narativa. Tekstom o knezu Lazaru završila se i rubrika *Jugoslovenski velikani* u drugoj godini izlaza časopisa. Tek će se povremeno, u prikladnim prilikama, npr. u svakom januarskom broju, u vreme kada se slavio sv. Sava, u časopisu naći poneki tekst ili pesma posvećena njemu, a ponegde (doduše, ređe) u februarskom broju izlaziće tekst o Štrosmajeru (koji je umro februara meseca 1905).

Do promena u časopisu dolazi 1934/35. i to zbog političkih prilika u zemlji. Naime, oktobar 1934. godine značajan je po tome što je u Marseju izvršen atentat na kralja, i to zbog nerešenih problema i nezadovoljstva u državi.²⁴ Čitav oktobarski broj posvećen je ubijenom kralju i štampan je crnom bojom. Na prvoj strani nalazi se pesma povodom kraljeve smrti, u kojoj se opeva njegovo herojstvo: („silni Pobednik ratni i Vojskovođa slavni“), veliki borac za slobodu i mirotvorac („Propovednik svetskog

²³ Jugoslovenska ideja koja je uključivala Bugare u praksi se nije ostvarila. (Зундахаусен 2009: 261) Pored toga, između Srbije i Bugarske vodio se spor oko makedonske teritorije. U toku Prvog svetskog rata, 1915. godine, Bugarska je pregovarala sa saveznicima (iako je već saradivala sa centralnim silama) o tome da joj Srbija ustupi čitavu Makedoniju (Dedijer 1972b: 350-351).

²⁴ Regenstvo je zbog maloletnosti prestolonaslednika preuzeo Aleksandrov brat, knez Pavle.

bratstva, krunisan mirotvorac“) preživeo je sve ratne nevolje, život je izgubio u miru, u slobodnoj Francuskoj, od zločinačke ruke. Na tome se i priča o atentatu završava, bez ikakvog objašnjenja i sa porukom da deca o razlozima njegove smrti ne treba ni da razmišljaju. „Kad porastete veliki, deco, /Znaćete šta je bilo“. Ova parafraza čuvene narodne izreke „kad porasteš kašće ti se samo“ upućuje na to da su deca premlada da razumeju stvari koje su odraslima potpuno jasne i očigledne. Poruka ovih stihova jeste da se istina zna i da o njoj nije ni potrebno govoriti. Još jedna poruka krije se u ilustraciji koju sam spomenula. Naime, u gornjem levom uglu nalaze se dvoglavi orao i zastava (u središtu se nalazi tekst pesme). Ovakva pozicija je dominantna, budući da se u našoj kulturi svako čitanje i posmatranje sadržaja odvija s leva na desno i odozgo nadole. U semiotičkom smislu, zastava i orao su označitelji države. Avioni, tenkovi, žice i vojnici koji uokviruju pesmu označavaju neprijatelje koji sa svih strana ugrožavaju kralja o kome peva pesma i državu koju on reprezentuje. Poruka o neslozi i neprijateljima države zbog kojih je kralj stradao zapravo se ne nalazi u tekstu pesme, već u tekstu ilustracije.

Čuvajmo Jugoslaviju. *Jugoslovenče*, oktobar 1934, str. 2.

U ovom broju takođe je objavljen i igrokaz „Čuvajmo Jugoslaviju“. Naziv ove mini-drame u kojoj učestvuju Usud, Genije, Kolo demona, Vila i tri seljaka (Srbin, Hrvat i Slovenac) zapravo je čuvena rečenica koju je, navodno, kralj Aleksandar izgovorio kada je primio smrtonosni metak u Marseju. U pouzdanost ovog podatka se sumnja, ali ono što je neosporna činjenica jeste da su knez Pavle i tadašnja vlada Kraljevine, povezavši ovu izjavu sa dramatičnim trenutkom ubistva kralja Aleksandra, nastojali da joj pridodaju veliku simboličku snagu i da politički iskoriste potencijal reči koji se uvek uvećava u kontekstu smrti, tj. u trenutku krize koja je izazvana smrću i koja nužno destabilizuje zajednicu. Kriza koja nastupa, ali i moć onoga što je tada izrečeno još su izraženiji u slučaju pogibije javnih ličnosti, značajnih

za državu, kao što je to kralj.²⁵ I ovaj se igrokaz završava sledećim rečima:

Oporuka ova braćo, velika je.
Na ovom mestu zakunimo se svi
Kliknimo gromko iz bracka grla tri:
Čuvajmo Jugoslaviju!
To su bile zadnje našeg Kralja reči.
Nek nebo i zemlja sad njima zaječi
Čuvajmo Jugoslaviju!
Sva tri
*(dižući tri prsta uvis).*²⁶

Šta se dešava sa jezičkom politikom u ovoj godini i da li se objavljivanje spomenutih slovenačkih tekstova može interpretirati kao pojačana politika integracije u ovom periodu? Prema navođenju Ljubodraga Dimića, uprkos ekonomskoj krizi, budžet za 1934/35. godinu odobrio je samo jedno povećanje, i to za prosvetni resor, a razlog tome je upravo značaj koji je prosvetivavanje imalo za jačanje jugoslovenske nacionalne ideje (Dimić 1996: 324, 325). Ovo je još jedan indikator da i pažljivo planiranje tekstova u *Jugoslovenčetu* i ostavljanje više prostora za Slovence i slovenački jezik nikako nije moglo biti slučajno. Iste ove školske godine časopis je dobio novu rubriku, i to na poslednjoj strani, pod nazivom *Iz naše domovine*, u kojoj su ilustrovani različiti krajevi Jugoslavije: 1. Lopud kod Dubrovnika, 2. Crkva na Oplencu, 3. Nin – primorski grad u blizini Zadra, 4. Careva džamija u Sarajevu, 5. Manastir Studenica, 6. Rugovska klisura u Zetskoj banovini, 7. Kranjska Gora, 8. Zamak Trakošćan u Zagorju, 9. Prilep, 10. Gračanica na Kosovu. Na jasan i neposredan način ova je rubrika upoznavala svoje mlade čitaoce sa kulturno-geografskim sadržajima domovine. Od sedme godine izlaženja, tj. od školske 1937/38, ova je rubrika dobila novi naziv „Lepa naša domovina“. Nema sumnje da je ovaj naziv izvučen iz hrvatske himne, tj. iz hrvatskog dela zajedničke himne Kraljevine Jugoslavije, s tim da je ijekavsko narečja u reči *lijepa* zamenjeno ekavskim.²⁷

²⁵ To je razlog što se ratna propaganda često koristi slikama, tj. podsećanjima na smrt i to najčešće na sahranama. O političkom manipulisanju mrtvima i smrću još u grčkoj antici vidi više u Stevanović 2009b: 162-165.

²⁶ Očigledno je postojao pokušaj da se simbolika podignuta tri prsta veže za jugoslovenstvo tj. tri naroda koja su činila jugoslovensku naciju. Ova ideja nije prihvaćena, a prorsti pozdrav snažno je popularizovan tek devedesetih godina XX veka, u klimi srpskog nacionalističkog buđenja. Pored toga, postoje indicije da su ovaj pozdrav koristile ustaše za vreme Drugog svetskog rata. O prorstom pozdravu, razvijanju njegove nacionalističke simbolike koja se odomaćila u srpskoj kulturi s kraja XX i početka XXI veka, vidi više u Malešević 2009: 326-338.

²⁷ Iako u to vreme država nije donela zakon o tome, u Kraljevini Jugoslaviji pevala se kompilacija tri himne: „Bože pravde“, „Lijepa naša“ i „Naprej zastava slave“. Sve tri himne su se prvi put pojavile u XIX veku u doba nacionalnog preporoda. Vidi više na http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/ glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.html.

Iste ove godine došlo je i do uvođenja praznika „Kulturnog Vidovdana“ (28. jun).²⁸ Ovim praznikom se zvanično slavilo vanškolsko narodno prosvetivavanje, a u časopisu *Jugoslovenče* objavljivali su se od 1935. godine u junskom broju stihovi o Vidovdanu, koji su uglavnom opevali kraj školske godine: „Ispit nam je/ zadnji prošo/I Vidovdan/ evo došo.“ (god. 4, br. 10). Ozvaničavanjem Vidovdana pripisan je jugoslovenski značaj još jednom srpskom pravoslavnom prazniku (pored Svetog Save, 27. januara). Uvođenje potpuno novih praznika ili restauracija starih praznika, kojima su se pripisivala nova značenja, doživeo je, kako ističe Jelena Đorđević, u Evropi „procvat“ u periodu između 1840. i 1914. (u vreme formiranja novih država ili, na primer, organizacije radničkog pokreta) i to zbog simboličke moći i značaja koje politički rituali imaju u procesu promovisanje određenih političkih ideja (Đorđević 1997: 174–175). Budući da je Kraljevina Jugoslavija u to doba bila relativno mlada država, i da ideje jugoslovenstva još uvek nisu dovoljno snažno prihvaćene među stanovništvom, uvođenje još jednog praznika može se shvatiti kao simbolički poduhvat, značajan za izgradnju zajedničkog identiteta. Posezanje za praznikom koji već postoji deo je uobičajne prakse, ali se nameće pitanje zašto je izbor pao na praznik koji je pripadao srpskoj kulturi? Naime, pozivajući se na Hobsboma, Jelena Đorđević ističe kako se značajna dimenzija moći političkih rituala i njihovog legitimiteta ostvaruje uspostavljanjem veze sa prošlošću, pri čemu su činjenice manje važne od simboličkog potencijala koji prošlost (i pozivanje na prošlost) sama po sebi nosi, dajući ritualu dimenziju univerzalnosti i dugovečnosti (Đorđević 1997: 174–175).²⁹ Kakve su simboličko-političke implikacije za ideju jugoslovenstva kod nesrpskog stanovništvo mogle nastati ako se zastupao vidovdanski moral, koji je osuđivao svaki nacionalizam, defetizam i separatizam (Dimić 1996: 327),³⁰ a nesumnjivo se i vrlo eksplicitno oslanjao i pozivao na srpsku tradiciju? Univerzalnost ovog praznika se, dakle, ostvarivala posezanjem za srpskom prošlošću, što je još jedno svedočanstvo da je jugoslovenski identitet samo deklarativno podrazumevao ravnopravnost tri plemena, a da je uistinu protežirao srpstvo i srpsku tradiciju. Iz primera koje sam navela, a kojima

²⁸ Do tada, a od 1913. godine, Vidovdan se zvanično slavio kao nacionalni i crkveni praznik (Popović 2007: 159).

²⁹ Iako Hobsbom vezuje to za stvaranje nacija, ovi mehanizmi pozivanja na prošlost veoma su stari. Zanimljiv je podatak da je atinski državnik Perikle nakon pogibije velikog broja vojnika i neuspeha u Sicilijanskoj ekspediciji 413. g. s. e. organizovao kolektivnu sahranu i održao nadgrobnu besedu (zabranivši naricanje rođaka). U govoru održanom za vreme ovog pogrebnog rituala Perikle se pozivao na tzv. *zakon predaka* (*patrios nomos*) koji je izmišljen tog trenutka. Niti su kolektivne sahrane bile uobičajne pre toga u antičkoj grčkoj prošlosti, niti je bila uobičajna retorska forma nadgrobne besede koju su držali muškarci, uglavnom značajne javne ličnosti. Za razliku od tužbalice koja je oplakivala rastanak sa pokojnikom, ova forma je veličala pokojnika i njegove herojske podvige i smrt, slaveći istovremeno i državu za koju je on dao život. Pozivanje na viševekovnu tradiciju i spomenuti *zakon predaka* trebalo je da obezbedi ovom ritualu legitimitet. Tukidid, *Peloponeski ratovi*, 2, 34. Vidi više u Stevanović 2009: 162.

³⁰ Vidi Дискусија посланика др Богумила Вошњака на XXVI редовном састанку Народне скупштине од 5. 3. 1934. Године, *Стенографске белешке Сената Краљевине Југославије*, књ. I, 410.

ni izdaleka nisam iscrplila građu za analizu koju pruža ovaj časopis (i zbog toga ću na kraj ovog rada staviti zarez, a ne tačku), jugoslovenstvo predstavljeno u listu *Jugoslovenče* na neposredan, jasan i deci vrlo pristupačan način deklarativno nastoji da uključi u sebe sve narode u njihovoj osobenosti i različitosti. Potpuno paralelno sa ovom tendencijom prepoznaje se i da različitosti, osobenosti, istorija i praznici koje su praznovali Srbi bivaju često automatski izjednačeni sa jugoslovenstvom (spomenula sam praznike Svetog Savu, Vidovdan, pesmu koju peva Jugoslovenče/Srbin, dominaciju srpskog jezičkog idioma; automatsko izjednačavanje srpske istorije sa jugoslovenskom bez spominjanja jugoslovenstva). U tom smislu, jugoslovenski identitet bio je konstruisan pre svega od već konstruisanog srpskog identiteta, sa primesama hrvatske i slovenačke kulture i istorije. Dok su u rubrici „Jugoslovenski velikani“, srpski vladari predstavljeni isključivo kao srpski (a tek implicitno kao jugoslovenski), hrvatski su uvek eksplicitno jugoslovenski, dok su Slovenci mnogo ređe prisutni.

Osnivanje i štampanje časopisa *Jugoslovenče* nesumnjivo je predstavljalo deo državnog programa i stoga ne iznenađuje činjenica da se sadržaj časopisa uklapao u politička dešavanja u Kraljevini i u odluke Ministarstva Prosvete. Teme koje su zbog ograničenog prostora ostale neobrađene, a kojima ću se pozabaviti u nastavku ovog rada jesu: monarhizam, Istra, konstruisanje herojskog jugoslovenskog identiteta, zastupljenost ostalih jugoslovenskih naroda (osim Srba, Hrvata i Slovenaca), pitanje religije, konstruisanje roda, kao i pitanje koliko se i kojih godina dosledno i planski sprovodila politika izgradnje jugoslovenstva u časopisu i kako se ona menjala, tj. kada je bila u sponu, a kada u opadanju.

LITERATURA

- Brkljačić, Maja i Sandra Prlenda
2006 *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden Marketing i Tehnička knjiga.
- Bugarški, Ranko
2003 *Jezici*. Beograd: Čigoja, XX vek.
- Dedijer, Vladimir
1972a Južni Sloveni pod Habzburgovcima (1903–1914). U: Božić, I., S. Ćirković, M. Ekmečić i V. Dedijer, *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 335–345.
1972b Tragedija Srbije 1915. U: Božić, I., S. Ćirković, M. Ekmečić i V. Dedijer, *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 387–392.
1972c Poslednji dani Austro-Ugarske. U: Božić, I., S. Ćirković, M. Ekmečić i V. Dedijer, *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 397–402.
1972č Jugoslavija između centralizma i federalizma. U: Božić, I., S. Ćirković, M. Ekmečić i V. Dedijer, *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta. 427–444.
- Димитћ, Аубодраг
1996 *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941, I*. Београд: Стубови културе.
- Đorđević, Jelena
1997 *Političke svetkovine i rituali*. Beograd: Dosije, Signature.

Jambrešić Kirin, Renata

2008 *Dom i svijet*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Малешевих, Мирослава

2005 Традиција у транзицији. У потрази за „још старијим и лепшим“ идентитетом. У: *Етнологија и антропологија: стање и перспективе = Зборник ЕИ САНУ* 21, 219–234.

2008 Наснаје идентитета. У: *Културне паралеле. Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду = Зборник ЕИ САНУ* 25: 11–35.

Malešević, Miroslava

2009 „Srbija jača od Nokie“. Politike identiteta u postkomunističkoj Srbiji. U: Čolović, I. (ur.), *Zid je mrtav, živeli zidovi!* Beograd: XX vek, 326–350.

Popović, Miodrag

2007 *Vidovdan i čast krsni*. Beograd: XX vek.

Прелић, Младена

2008 *(Н)и тамо (н)и овде. етнички идентитет Срба у Мађарској*. Београд: ЕИ САНУ.

Прпа-Јовановић, Бранка

1988 О неким питањима југославенске културне интеграције. У: *Србија 1918. Године и стварање југословенске државе. Зборник радова*. Београд: Историјски институт, 261–269.

Стевановић, Лада

2009a Реконструкција сећања, конструкција памћења, Кућа цвећа и музеј историје Југославије. У: *Спомен места – историја – сећања = Зборник ЕИ САНУ* 26, 101–117.

Stevanović Lada

2009b *Laughing at the Funeral*. Beograd: EI SANU.

Škiljan, Dubravko

2002 *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden Marketing.

Трговчевић, Лјубинка

2001 Evropski uzori u razmatranju jugoslovenskog ujedinjenja među srpskim intelektualcima početkom 20. veka. U: Fleck, H.-G. i I. Graovac (ur.), *Dijalog povjesničara-istoričara*, Pečuh 12–14. maja 2000, Sv. 3. Zagreb, 257–273 (<http://www.cpi.hr/download/links/hr/6973.pdf>; pristupljeno 17. 2. 2010).

Vahtel, Endrju

2001 *Stvaranje nacije, razaranje nacije. Književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*. Beograd: Stubovi kulture.

Зундхаусен, Холм

2008 *Историја Србије од 19. до 21. Века*. Београд: Clío.

WEB-STRANICE

http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije (pristupljeno 17. 3. 2010).

NATIONAL EDUCATION:
THE CONSTRUCTION OF THE YUGOSLAV NATION IN THE
MAGAZINE *JUGOSLOVENČE* (1931–1941)

This article analyzes the magazine Jugoslovenče, published in the Kingdom of Yugoslavia from 1931 to 1941. The magazine's readership was primary school students and the Ministry of Education recommended it as material to be distributed in schools. Because this children's magazine was founded twelve years after Yugoslavia was established, the title Jugoslovenče (Young Yugoslav) refers equally to the children that read it as well as to this young country going through its formation process. This article analyzes discourse about Yugoslavia and everything that was explicitly or implicitly written into Yugoslav identity at that time, based on the example of this children's magazine. It addresses what Yugoslav identity meant at that time, how it was conceptualized, and how Yugoslav tradition was written and constructed when the magazine was published.

The selections examined reveal that Yugoslav identity as represented in Jugoslovenče nominally tried to include all the peoples that constituted Yugoslavia (officially the Serbs, Croats, and Slovenians), with all their special characteristics and differences. Completely parallel with this appears an opposite tendency to automatically equate special characteristics, history, holidays, and the tradition of the Serbs with the Yugoslav nation (examples include the feast of St. Sava, St. Vitus' Day, a song sung by a Yugoslav/Serbian boy, the domination of the Serbian language, and automatically equating Serbian history with Yugoslav history without mentioning Yugoslavia and the Yugoslav nation). All of this implies that Yugoslav identity was primarily constructed from Serbian identity, which was already formed, with some additions of Croatian and Slovenian culture and history.

Dr. Lada Stevanović, Etnografski institut SANU
Knez Mihailova 36/IV, 11000 Beograd, Srbija
eisanu@ei.sanu.ac.rs

